

megfogalmazott és a konkluzionális visszapillantásban újólag megidézett célkitűzéseket megítélésünk szerint maradéktalanul megvalósította, ezek között pedig nem szerepelt/szerepelhetett a fenomenológia sarkalatos problémáinak megoldása, illetőleg az ennek stádiumára vonatkozó valamiféle utolsó szó kimondása. Fejtegetései alaposak, témacentrikusak, részletekbe menőek, összefüggés-meglátásai találóak. A tárgyalásmódot mindvégig a tematikai feszesség, kimért témánál maradás jellemzi, a többnyire lábjegyzetekbe helyezett tematikai leágazások, a fő témával párhuzamosan futó gondolati szálak az elégséges mértékben vannak jelen, nem teszik túlsúlyfolttá és nehezen követhetővé az argumentációt. A bevezetés tárgyalásmódszertani megjegyzéseiben előrevetített kritikai rekonstrukció módszere, illetőleg a hermeneutikai megközelítés jegyei a diskurzus során lépten-nyomon azonosíthatók. Kritikai megjegyzésként a

nagyobb módszertani tudatosság hiányát hozhatjuk fel, arra gondolva ezzel, hogy a könyv helyenként túlságosan is bemutatójellegűre sikeredett, az elemzett tárgyszöveg és az elemző saját szöveg sok esetben egybemosódik, hiányzik egy, a kettőt időnként elkülöníteni hivatott tárgyalásmódszertani és tematikai metareflexió. Mindezzel együtt az írás komoly, alapos munka benyomását kelti, az irodalomjegyzékből is megítélhetően viszonylag nagy gondolati anyagot mozgat, uralva azt mélységében és szélességében egyaránt. Úgy véljük, az elemzések során az életvilág-tematika mentén feltáruló fenomenológiai problematika a filozófiában kezdők és haladók számára egyaránt tartalmaz elgondolnivalókat.

A könyv az Egyetemi Műhely Kiadó *Doktori Dolgozatok* sorozatának 31. köteteként jelent meg.

Petki Pál

A gondolkodás állandóinak változói

Soós Amália: Hit, erkölcs, kultúra. (A gondolkodás állandói). Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kvár, 2022, 172 old.

Soós Amália *Hit, erkölcs, kultúra (A gondolkodás állandói)* című tanulmánykötete 2022-ben jelent meg az Egyetemi Műhely Kiadó gondozásában. A kötet a szerző több korábban megjelent tanulmányának, illetve azok átdolgozott változatainak gyűjteménye. A tanulmányokat összeköti az a közös jellemző, hogy különböző korszakok filozófiai eszméinek utóéletét, recepcióját követik nyomon, történelmi, társadalmi és kulturális meghatározottságaikkal összefüggésben vizsgálva azokat. A kötetben található nyolc tanulmány közül vannak szerzői életművekre vagy azon belül egy szűkebb kérdéskörre összpontosító, műértelmezésekből kiinduló, illetve olyan átfogó jellegű filozófiai és filozófiatörténeti szövegek is, amelyek egy-egy tágabb téma főbb aspektusait járják körül. Közös bennük, hogy a vallási, kulturális és erkölcsi szempontokat a filozófiai

gondolkodáshoz való viszonyukban jelenítik meg, a köztük levő kölcsönhatásra összpontosítanak.

Az első két tanulmány összefoglaló és ismeretterjesztő jellegű, Szent Ágoston filozófiájára összpontosít. *A lét és a jó egysége Augustinus filozófiájában* című szöveg központi kérdése, hogy Augustinus szerint mivel magyarázható a rossz eredete és jelenléte a világban, illetve hogyan egyeztethető össze Isten abszolút jóságával. A második szöveg pedig *(A külső és a belső beszéd problémája Augustinus filozófiájában)* az igazság megismerhetőségével és az ige (*verbum*) kérdésével foglalkozik szintén Szent Ágoston nyomán. Mindkét szöveg részleteiben vizsgálja azt, hogy az ágostoni gondolkodás milyen gondolati hagyományba illeszkedik, vagy éppen mivel fordul szembe. A manicheistákkal vitázva, a szabad akaratról (*De libero arbitrio*) és a jó természetéről (*De*

natura boni) szóló tanaiban Szent Ágoston elutasítja a rossz mint önálló princípium létezését. Másfelől, a neoplatonikus hatás nyilvánvaló mind a tanításról és megismerésről, mind a rossz természetéről szóló tanaiban. A rossz mindig egy hiány kifejeződéséként, a jótól és ezáltal a létől, az isteni teljességtől és tökéletességtől való eltávolodásként, fokozati elmozdulásként fogható fel Augustinusnál. Az emberi cselekedetek esetében sem a rossz tulajdonképpeni választásáról beszélhetünk, csupán a jó elhagyásáról, amelyet Szent Ágoston az Istentől ajándékba kapott szabad akarattal magyaráz (22–24.). A megismerés pedig illuminációként képzelhető el, olyan nyelv előtti valósághoz való hozzáférésként, amelyhez a tanulás közelebb juttathat ugyan, de az igazság és a jó megismerése csak Isten kegyelméből történhet. Az addigi neoplatonista és patrisztikus tanításokhoz képest Szent Ágoston új perspektívákkal és problémafelvetésekkel gazdagítja a keresztény filozófiát. Az emanáció tanának szükségszerűsége helyett például inkább az *ex nihilo* teremtés szabadságát, illetve az isteni kegyelmet és bűnbocsánatot hangsúlyozza, (17.) illetve *A Szentháromságról* szóló művében az emberi lélek működését a Szentháromság mintájára elgondolt hármas egységek mentén építi fel apologetikai megfontolásból. (40.)

Az Istenfilozófia, szerelemfilozófia és esztétikai lehetőségek Boccaccio számára (a Dekameron és a Dante dicsérete kapcsán) című tanulmány sokoldalúan és részletekbe menően tárgyalja Boccaccio művészetét, eredeti és árnyalt értelmezését nyújtva a *Dekameron* erotikájának. A *Dekameron* olyan irodalmi mű, amely a szigorúan vallásos, középkori erkölcsi normákat átértelmezve kora reneszánszbeli emberképe felé mozdul el. Soós Amália rávilágít, hogy az erotikával telített történetekben egy premodern személyiségkoncepció van kibontakozóban. A keresztény tanokkal szembefordulva a *Dekameron* istenképe egy kegyelmes, a földi örömek és a testi szerelem iránt elnéző, világi normák szerint rendelkező istent jelenít meg. Megjelenik az individuális ítélet gondolata is, melynek előzményei már Dante *Isteni színjátékában* is felfedezhetők. Eszerint halálakor minden ember egyénileg ítéltetik meg, az istennel

való közvetlen kapcsolata, amely az imádságon és a gyónáson keresztül valósul meg, a szentek vagy más emberek közbenjárásával együtt döntő fontosságú abban, hogy valaki üdvözül-e vagy elkárhozik. (55.)

Nem csak a szereplők és a történetek megformálásában, de Boccaccio művészetfelfogásában is hangsúlyosabbá válik az individuum szerepe. A művész neve és személye többé már nem érdektelen a mű szempontjából, a középkori anonimitás megszűnik, mivel a mű már nem Isten jószágának és kegyelmének a manifesztaumaként értelmeződik. Az alkotás folyamata az isteni teremtés analógiájára gondolható el, így a művész alkotása révén relatíve halhatatlanná válik. (69.) A szemléletváltást olyan apróbb részletek is jelzik, mint például a terek funkciójának a megváltozása. A temető, amely egy vallásos paradigmában a holtak nyugóhelye, itt az élők titkos találkájának színtere lesz. A magánszféra terepe, a ház szintén elsősorban a szerelmi légyotok, a közösség előtt titkolt események színterévé lényegül át. Wolfgang Kemp nyomán Soós Amália rámutat, hogy Boccaccio az elbeszélésben alkalmazza a *trecento* festészetéből átvett keretes szerkezetet, illetve a modellek megjelenítését. (46.) A földi örömekről szóló gyakran mulatságos történeteket – melyeknek szereplői az akkori Firenze tipikus, modellszerű alakjai (papok, nemesek, kereskedők, lovagok, úrhölgyek, rablók, kalózkodók) – a pestis elől vidékre menekülő fiatalok szájába adja a szerző, akik szintén más emberektől hallott történetekként mesélik őket, mintha így rejtőzne fiktív karakterei mögé a szigorú egyházi cenzúra elől.

A kötetben helyet kap az erdélyi filozófiai élet jelentősebb alakjai közül Köteles Sámuel és Csorja Ferenc életműveinek bemutatása is. Az újtordai születésű Köteles Sámuel filozófusi munkássága leginkább a kanti etika újraértelmezése és a magyar filozófiai terminológia létrehozása köré összpontosul. Bár alapvetően kantiánus filozófiát művelt, átvéve a kanti etika és ismeretelmélet fő gondolatait, ezt közel sem dogmatikusan teszi, hisz saját perspektívájával egészíti ki azt, és az erdélyi protestáns polgárság közegére alkalmazza. A tanulmány egyik záró bekezdésében a következőt olvashatjuk: „Köteles

Sámuel minden tekintetben a kanti rendszerfilozófia nyomdokain haladt, mégsem nevezhetjük filozófiai tevékenységét egyszerű imitációnak, hiszen ez egybekapcsolódik egyrészt a nyelvújítás, a filozófiai fogalomalkotás feladatával, a magyar nyelvű filozófia fogalmi alapjainak megteremtésével, másrészt van műveinek egy olyan gyakorlati része is, amelyben az elvek a szűkebb társadalmi realitásokra: az erdélyi polgári életre, valamint az itteni tudományosság helyzetére alkalmaztatnak”. (111.) A szöveg említést tesz arról a népszerűségről is, aminek Köteles az erdélyi közéletben örvendett, pedagógusként és gondolkodóként diákjai elismerően tekintettek rá. Ugyanez viszont kevésbé mondható el Köteles taniszéken betöltött helyének örököséről, az illyefalvi születésű Csorja Ferencről, akiről a *Vasárnapi Újság* 1880-as kiadásában azt írják, hogy „Kant vagyis Krug száraz, szellemtelen követője, unottá tette a filozófiát tanítványai előtt”. (113.) Valóban, a kanti filozófia mellett Krug és Hegel eszméit is beépítette gondolkodásába, és bár filozófiai munkássága nem igazán letisztult, és kevésbé eredeti, mint a Kötelesé, a kanti filozófia vallásos alapokra helyezésével próbálkozó Csorja szintén említésre méltó alakja az erdélyi filozófiai életnek. E két tanulmányt kiemelt fontosságúnak tartom, hiszen az erdélyi filozófiatörténetbe, egy viszonylag keveset érintett témába nyújtanak betekintést.

A kötetet záró tanulmány címe és témája *Az irodalom mint terápia*. Az irodalomterápia szakpszichológiai megközelítései és definíciói mellett a szövegben filozófiai nézőpont is érvényre jut. Az irodalomolvasást leginkább olyan hermeneutikai tevékenységként érdemes elképzelni, ahol az igazság nem egyik vagy másik oldalon, a szerzőnél vagy az olvasónál van, inkább párbeszédszerű folyamatról van szó, amelyben a szövegrészek értelmezése az olvasó személyes tapasztalatainak beépítésével hoz létre egy szubjektív érvényű igazságot, amely jelentőséggel bír a létrehozója számára. Egy narratíva befogadása mindenképp változást idéz elő, az irodalomolvasás fejlesztheti az önismeretet, az empátiát vagy akár a perspektivikus gondolkodást, úgy, hogy közben szórakoztató tevékenységként

kikapcsol, önfelédtté tesz. Az irodalomból és akár mitológiából vett példák felhívják a figyelmet, hogy a szóban vagy írásban elbeszélte történeteknek már jóval az irodalomterápia mint önálló diszciplína létrejötte előtt is tulajdonítottak gyógyító, terapeutikus hatást. Az ókori Egyiptomban a kígyómarást Rá és Ízisz hasonló témájú történetével gyógyították a papok, (145.) de a *Dekameron* tíz firenzei fiatalja is egymás szórakoztatására és vigasztalására meséli egymásnak a történeteket, amelyek a belső, szellemi szabadság szférájába menekítik őket a bezártság és a járvány elől való menekülés idején. Ráadásul ezeknek a történeteknek nemcsak szórakoztató, de okító szerepük is van. Goethe is azzal a nemes elhatározással veti papírra az ifjú Werther tragikus történetét, hogy a hasonló sorsú fiatalok vigaszt találjanak benne, és tanuljanak belőle. Az utóbbi példával kapcsolatban a szerző felhívja a figyelmet a nem megfelelő szövegértelmezés veszélyeire is a Werther-effektus említésével. A pszichológiában ekképp elhíresült jelenség arra utal, hogy Goethe regénye sajnálatos módon épp az ellenkező hatást érte el: *Az ifjú Werther szenvedései és halála* megjelenése után Európa-szerzte számos fiatal követett el a főhőzhöz hasonló öngyilkosságot szerelmi bánatában. Az ember ki van szolgáltatva saját lelkiállapotának, annak keretein belül értelmez, ami néha veszélyes lehet, éppen ezért a szerző arra a következtetésre jut, hogy az irodalom terápiás funkciója szervezett szakmai keretek között pszichológus jelenlétével és irányításával működhet.

A különböző témájú tanulmányok egymás mellé helyezve kidomborítják egy-egy eszme kontextusfüggetlenségét: az első két szövegben Augustinus tanításainak ismertetése után nyilvánvaló lesz, hogy a keresztény istenkép mennyire újszerű formát és szerepet kap a *Dekameron* erotikus történeteiben. Ugyanakkor a szövegek külön-külön is nyomon követik a gondolatrendszereken belül történő változásokat, a kánontól való eltérésre vagy éppen a kánont ért módosulásokra fókuszálva. A kanti etika például sajátosan értelmeződik újra az erdélyi társadalmi viszonyok közt Köteles Sámuel filozófiájában. A Boccaccióról és Schellingről szóló tanulmányok pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy

akár egy szerző gondolkodásán belül is lehetnek jelentős eltérések különböző alkotói korszakok között.

A *Hit, erkölcs, kultúra (A gondolkodás állandói)* című könyv olyan tanulmányokat gyűjt egybe, amelyekben a címben megjelölt témakörök rendszerint újra felbukkannak és egymásra hatnak. A vallási, erkölcsi és kultúrát érintő problémafelvetések valóban állandó tényezői a tanulmányoknak, ugyanakkor mindig új alakot öltve, az őket ért hatások által alakítva, újragondolva tűnnek fel. Úgy gondolom, a szerző leginkább egy adott gondolatrendszer átörökítésére, értelmezésére és befogadási módjaira szándékszik

irányítani az olvasó figyelmét, folyamatában érve tetten a gondolatrendszerek módosulásait. Ezen módosulások vizsgálatának megértése igényel ugyan némi előzetes filozófiatörténeti tudást, ez viszont ne riasszon el senkit. A könyv ugyanis követhető stílusával és letisztult szerkezetével bevezetésként, filozófiai étvágygerjesztőként is kitűnően megállja a helyét, melyben a filozófiai szempontok olyan tágabb témakörökbe beleszöve jelennek meg, mint a mitológia, irodalom, művészet vagy akár a szerelem és szabadság.

Eröss Réka

Érvek az együttállások mellett

Jäger-Péter Mónika: Érzékelés és értelemképződés a műalkotás tapasztalatában. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kvár 2021. 190 old.

Az érzékelés tárgyáról beszélés óhatatlanul feltételezi a világ egy *adott* megközelítését, és közvetlenül összefügg számos más olyan kérdéssel, melyek arra vonatkoznak, miképp lépünk kapcsolatba a valósággal, milyen természetű ez a viszony, és hogyan ragadható meg. A biológia vagy a kognitív tudományok hasonlóan rendelkeznek ezzel az alappal, mint a filozófia, mely sokféleképp tette láthatóvá ezt a bázist. Kitért arra, hogy a látást miképp közelíthetjük meg a láthatóság felől, a szemek mechanizmusának megértéséhez miért és hogyan beszéljünk arról, mi az a világ, melyet látni lehet. A legtöbb esetben ugyan nincs szükség az alap részletezésére, mint néma egyetértés csatlakozik a felvetettekhez. A műalkotásokról való gondolkodásban azonban szükségszerűen előtérbe tolakszik az érzékelés által letapogatott világ és a mű összefüggéseinek keresése. Ebben jól láthatóan két tárgykört különíthetünk el: a mindennapi és a műalkotás érzékelése közötti különbségek és hasonlóságok megnevezése az egyik, melynek külön területét képezi a mű szuverén sajátosságainak, értelmi potenciáljának kibontása, míg a másik a mimetikus mechanizmusok, a valóság

művészi leképezésének lehetőségeire vonatkozik. Mindezeket nem tekinthetjük másodlagos kérdéseknek a műalkotások létmódjának tekintetében. Ha a képek birodalmát vesszük alapul, akkor nem pusztán arra kell gondolnunk, hogy a festő maga kísérletezhet a láthatóság egy sajátos megragadásával, sőt a láthatóság megképzésével, hanem – ettől a törekvéstől el nem választhatóan – mégis önállóan a művészetelmélettel/képelmélettel foglalkozók is elkerülhetetlenül találkoznak az érzékelés és festészet összefüggéseivel. Szinte szimbolikusan tekinthető példa az, ahogy a gondolkodók a perspektíva által felkínált látószög, a nézőpont megrajzoltsága és az emberi látás közötti analógiát vagy épp különbözőséget keresik.

Jäger-Péter Mónika kutatásai során maga sem vonhatja ki saját magát az alap tisztázása alól, ő a megismerés természetéből kiindulva jut el az érzékelés, majd a műalkotások percepciójának vizsgálatához. Kötetté szerkesztett doktori dolgozatában, mely az *Érzékelés és értelemképződés a műalkotás tapasztalatában* címet kapta, egy következetesen levezetett, több szempont által érvényre juttatott

Rancz Mónika (1996) – doktorandusz, BBTE, Kolozsvár, rancz.monika@gmail.com